

ředitel Ing. Bohumil Vavřina, CSc.,
 a Eva Krupičková, CSc.

PRŮZKUM INFORMAČNÍCH POTŘEB VTEI NA ÚROVNI FMO

Se založením ústavu vědeckých informací (dále ÚVI) v r. 1991, vymezením jeho místa ve struktuře FMO, předurčení a funkcí se objevila naléhavá potřeba zpracovat novou koncepci stavu a soustavu cílů jeho rozvoje. Zahajování takových projektů by se však v současných chle se měnících podmínkách ve společnosti i resortu obrany neobešlo bez reprezentativního šetření informačních potřeb, především hlavních uživatelů, tj. FMO a GŠ Čs. armády.

Cílem průzkumu informačních potřeb orgánů, úseků a složek FMO a GŠ, který vědeckoinformační pracoviště ústavu zajistilo, byla identifikace potřeb vědeckých, technických a ekonomických informací (dále VTEI) v oblasti vrcholového řízení resortu, strategických studií, bezpečnosti, obrany, výstavby ozbrojených sil a rozvoje Čs. armády.

Průzkum informačních potřeb byl organizován ve dvou rovinách - formou dotazníku pro zjištění informačních potřeb jednotlivých uživatelů a dotazníku pro zjištění informačních potřeb pracoviště.

Zvolený postup byl pokusem, jak uvažovat o uživatelských potřebách na jisté makroúrovni. Problém průzkumu jednotlivých uživatelů je, že jejich informační potřeby nemusí být v přímém vztahu k potřebám pracoviště jako kolektivního uživatele, ale mohou naopak zachycovat předstihem informační potřeby, které si ještě pracoviště nemusí uvědomovat. Dotazník informačních potřeb pracoviště tedy zjišťuje převažující tendence, shodné charakteristiky a jistý souhrn požadavků.

Zkoumaný soubor uživatelů vyhovuje podmínkám záměrného výběru, tj. výběru jednotek typických pro dané šetření. O tzv. reprezentativním souboru nebo reprezentativnosti průzkumu lze hovořit, je-li možné výsledky pozorované ve vybrané množině zobecnit na celý základní soubor. Zkoumaný soubor uživatelů je možné považovat za **reprezentativní**. Protože žádný postup analýzy dotazníků nedává statisticky jisté výsledky, hlavním jejím významem je, že ukazuje směr trendu, a tento výsledek je reprezentativní pro celý soubor.

Pro statistické vyhodnocení v obou etapách řešení bylo využito osobního počítače třídy IBM/PC a systému FOXPRO verze 2.0.

Průzkum informačních potřeb na úrovni pracoviště

Dotazník byl zaslán na 50 pracovišť FMO. Vyplnilo jej 43 pracovišť, návratnost tedy činí 86 %.

V oblasti informačního chování a informačních potřeb je možné každého respondenta (pracoviště) charakterizovat určitými vlastnostmi. Charakteristiky vyjadřující určité společné tendence byly zjišťovány sérií dotazů a jsou vyjádřeny v následujícím souhrnu:

- Největší část úkolů řešených na jednotlivých pracovištích tvoří krátkodobé úkoly, jejichž

časová náročnost představuje týdny a měsíce (64 % pracovišť uvedlo 50 a více procent úkolů). Nejmenší procento řešených úkolů tvoří dlouhodobé úkoly.

● **Potřeba získávat a shromažďovat určité informace** se především projevuje ve fázi přezkoumání práce (91 %). 32 % pracovišť potřebuje informace také v počáteční fázi řešení a 16 % i v průběhu řešení.

● Nejvíce pracovišť požaduje **informace stručné** (67 %), 44 % požaduje detailní analýzy, a 28 % faktografickou odpověď.

● **Forma požadované informace** je ovlivněna technickým vybavením pracovišť a charakterem jeho činnosti. 53 % pracovišť uvádí magnetické médium (disketu) jako jev z forem požadované informace nebo požaduje pouze tuto formu. Vyskytují se i návrhy na využívání sítě osobních počítačů.

Na dotaz - "Vyžadujete informace v cizích jazycích?" - odpovědělo kladně 21 % pracovišť. 79 % vyžaduje překlady (z angličtiny 83 %, z němčiny 79 %, z francouzštiny 35 %). V malém procentu jsou požadovány překlady z méně frekventovaných jazyků (italštiny, španělštiny, švédštiny, maďarštiny apod.), 7 % pracovišť požaduje překlady z ruštiny.

● **Využívané informační prameny.** Největší četnost i prioritu využívání mají časopisy, legislativní dokumenty, normy a směrnice (86 až 91 %, priorita - 60 %). Vysokou četnost mají knihy a sekundární informace (asi 70 %).

● Pracoviště považují za **nejúčinnější zdroje informací** časopisy, legislativní dokumenty, normy a směrnice, firemní literaturu, služební předpisy a pomůcky. **Za zdroje nových informací** časopisy, knihy, učebnice a příručky (odbornou literaturu), sekundární informace.

● Kromě zájmu o odborné vojenské časopisy se projevuje i větší zájem o literaturu z oblasti výpočetní techniky (zřejmě souvislost s nasazením výpočetní techniky).

Poměrně vyrovnaný zájem je také o jednotlivé nabízené **sekundární informace**. Z nich pak největší zájem je o studijní rozborové informační zprávy (42 %), rešerše a rešeršní profily (37 %), souborné referáty (30 %), výtahy z literatury (25 %). Nejmenší zájem je o neanotované rešerše (2 %).

● Nejčastější formou **získávání informačních zdrojů** jsou vlastní informační zdroje a osobní kontakty (83 %), dále tiskoviny z prodejní sítě (70 %) a výpůjčky z fondů vlastního informačního střediska či knihovny (42 %). Nejméně respondentů využívá informační zdroje odborné veřejnosti (ústřední, spec. knihovny aj.).

● **Z možností využívání mikrofilmů, počítačových tištěných výstupů a počítačových médií** dávají pracoviště přednost především počítačovým médiím. Pozitivně hodnotí i počítačové tištěné výstupy. K využívání mikrofilmů vesměs zaujímají odmítavé stanovisko (také pro nedostatek čtecích zařízení na pracovištích).

● 93 % pracovišť má k dispozici **osobní počítače**. Báze dat v síti LAN využívá 10 pracovišť (tj. 23 %). Je pravděpodobné, že počet se bude dále zvyšovat (řada odpovědí končila slovem "zatím"). Výrazně převažuje **schopnost pracovat s textovým editorem T 602** (97 % pracovišť) a s **databázovým systémem FOXBASE (FOXPRO)** - 62 % pracovišť.

● **K využívání možností zpracování rešerší v zahraničních nebo tuzemských bázích dat** 32 % pracovišť uvedlo, že tuto informační službu nezná. Z 25 pracovišť, které službu znají, ji využívají častěji 4 %, příležitostně 44 % a nevyužívá ji 52 %. Pravděpodobné důvody jsou zřejmě jazyková bariéra, dostupnost primárních dokumentů a čas potřebný na jejich získání (ve srovnání s termíny úkolů). Zprostředkovatelem zpracování rešerší je většinou ÚVI. Žádné z dotazovaných pracovišť nevyužívá báze dat na nosičích CD ROM (nebo v době průzkumu, tj. únor-březen 1992 nevyužívalo).

Průzkum informačních potřeb na rovní jednotlivých uživatelů

Dotazníky byly zaslány na 46 pracovišť FMO s žádostí, aby byl proveden výběr pěti pracovníků pracoviště s přihlédnutím k typickým kategoriím pracovníků. Doporučená struktura: např. zástupce náčelníka správy, náčelník skupiny, 3 odborní pracovníci. Návrh dotazníků je vysoká (76 %), ze 230 odeslaných dotazníků jsme obdrželi 174 dotazníky vyplněných (průměr na 1 pracoviště je 4,4).

Struktura respondentů podle funkčního zařazení dává záruku reprezentativnosti průzkumu - viz tabulka 1.

Tabulka 1

Funkce	Počet respondentů	%
Vedoucí pracovník vyššího stupně	28	16
Vedoucí pracovník	67	38
Referent	79	45

Věk respondentů je jednou z hlavních osobnostních charakteristik a je zachycen v tabulce 2.

Tabulka 2

Věková skupina	Počet respondentů	%
25-30	2	1
31-35	16	9
36-40	35	20
41-45	48	27
46-50	31	18
51-55	28	16
56-60	11	6
61-65	2	1
+	1	0,5

Poznámka:

+ - nevyplněno

% - relativní četnost

Je možné předpokládat, že v mladším produktivním věku (zhruba do 35 let) ještě většina uživatelů nemá vybudovány neformální kontakty, které umožňují dostat se k nové literatuře. U této věkové skupiny se dá očekávat největší zájem o využívání služeb informačních institucí a knihoven. V dalších věkových skupinách část uživatelů získává stále více informací pomocí neformálních kontaktů, má vybudovány dostatečně rozsáhlou osobní knihovnu i osobní dokumentaci a našla si svůj specifický způsob práce. Druhá část uživatelů postupně ztrácí stimuly pro intenzivní odbornou práci a využívá informační instituci především pro udržování celkového přehledu a uspokojování osobních informačních zájmů.

■ **Struktura vzdělání** (nejvyšší dosažený stupeň):

62 % vysokoškoláků, 7 % pracovníků s vědeckou kvalifikací (CSc., DrSc.), 22 % absolventů postgraduálů, 3 % pracovníků ve vědecké přípravě a 5 % středoškoláků.

■ **Délka praxe ve funkci** působí do jisté míry dvojsečně. Po určitou dobu (obvykle do 10 let) se pracovník snaží získávat co nejvíce znalosti (včetně informací typu VTEI). V našem souboru je to 82 % respondentů (40 % respondentů uvádí dokonce počet let praxe do 2 let). Později jeho zájem o informace, a především o informace typu VTEI klesá. Menší potřeba informací je však spojována s dokonalejším poznáním provozu instituce, lepším poznáním své činnosti.

■ **S délkou praxe v oboru** souvisí budování osobních kontaktů, zkušeností a návyků. Přibližně do 10 let praxe v oboru zájem o informace typu VTEI roste a specifikuje se, uživatel se postupně soustřeďuje pouze na vybranou oblast. Tuto délku praxe uvádí 27 % respondentů. Čím je praxe delší, tím je více pravděpodobné, že řadu podstatných informací získává uživatel neformálními kanály, více se koncentruje pouze na zvolenou oblast a využívá vlastních zkušeností.

■ **Znalost cizích jazyků.** Průzkum zjišťoval takovou pasivní znalost jazyka, umožňující chápání textu bez potřeby překladu. Výsledek je uveden v tabulce 3.

Tabulka 3

Jazyk	Počet	%
Angličtina	61	35
Němčina	48	27
Francouzština	6	3
Ruština	152	87
Polština	3	2
Španělština	1	0,5
+	11	6

Poznámka:

% - relativní četnost

+ - nevyplněno

Je celostátní skutečností, že existují "jazykové bariéry". Tento fakt nejspíš souvisí s poměrně dlouhou dobou omezené potřeby a možnosti používat cizí jazyky (kromě ruštiny). Protože asi 70 % odborných prací je dnes publikováno v angličtině a méně než 20 % v ruštině.

bude nutné dosáhnout v jazykových znalostech výrazně změny. K této charakteristice je zbytné přihlídnout při koncipování informačních služeb.

■ **Rozdělení podle oborového zařazení funkce:** vojenskovední 24 %, technické 30 %, ekonomické 14 %, humanitní 8 %, právnické 6 % a jiné 18 % respondentů. Téměř ve všech funkcích je shodná tendence - nejpočetnější věková skupina je 36 až 45 let, nejčastěji řazená praxe v oboru 11 až 20 let (pouze v zařazení vojenskovedním je nejpočetnější věková skupina 46 až 55 let).

■ **Z kategorie respondentů podle funkce, vzdělání a praxe** vyplývá shodná tendence: vzdělání - nejvíce vysokoškoláků, ● praxe v oboru - nejčastěji 11 až 20 let, ● praxe ve funkci - vedoucí pracovníci vyššího stupně nejčastěji 0 až 2 roky, ostatní funkce mají vyrovnané rozložení.

■ **Kategorizace zaměření činnosti podle funkce.** Řídící koncepční činnost uvádí 64 respondentů kategorie vedoucí pracovník vyššího stupně a 30 % respondentů kategorie vedoucí pracovník (celkem 47 % dotazovaných).

Řídící činnost s převahou operativy uvádí 19 % vedoucích pracovníků, odbornou činnost přípravu podkladů a ucelených dokumentů 59 % respondentů (30 % vedoucích pracovníků 43 referentů).

Z hlediska zabezpečení informací typu VTEI je závažný podíl odborné činnosti (přípravy podkladů a ucelených dokumentů), který je v oboru uvedených kategoriích vysoký.

Podíl času na studium a času na tvůrčí práci je závislý na zastávané funkci. Zvyšuje se pro kategorie vedoucí pracovník a referent. Nejvyšší počet respondentů uvádí podíl 20 až 25 %; 20 až 35 % (15 % dotazovaných).

* **Publikační činnost** respondentů je zaměřena zejména na články v odborných časopisech a jiné příspěvky do tisku. 3 až 10 příspěvků publikovalo 44 %, 1 až 2 příspěvky 17 %, a 11 až 60 příspěvků 20 % respondentů.

* **Týmová práce** je běžnou formou práce (28 % respondentů vede týmy, 40 % uvádí valné členství v týmu), ale značná jejich část (92 %) řeší samostatné úkoly (v různém rozsahu pracovní náplně).

* **Úkoly s termínem v průběhu hodin** tvoří 20 až 40 % objemu plněných úkolů pro 43 % respondentů. Pro tyto úkoly nebudou informace typu VTEI podstatným zdrojem. K jejich řešení nejvíce pracovníkům napomáhají z oblasti VTEI jejich informační návyky, sledování literatury z oboru a vedení osobní dokumentace.

Pro 58 % respondentů **krátkodobé úkoly s termínem v průběhu týdnů a měsíců** tvoří více než 45 % objemu plněných úkolů. Pro tyto úkoly jsou informace typu VTEI nezbytné a vhodné.

8 % respondentů uvádí, že **dlouhodobé úkoly s termínem v průběhu roků** tvoří více než 15 % objemu plněných úkolů. Zabezpečení těchto úkolů nevyžaduje vysokou frekvenci návštěv informační instituce, ani množství výpůjček. Uplatnění informací typu VTEI je však nimoreálně hodnotné.

Nejvíce respondentů preferuje z **hlediska aktuálnosti informací** poznatky plně ověřené, i stejné a přitom relativně nové. Je to až 50 % celkového počtu dotazovaných (68 % vedoucích pracovníků vyššího stupně a 45 % vedoucích pracovníků). 48 % respondentů využívá nejnovějších poznatků (36 % vedoucích pracovníků a 37 % referentů). Ověřené, kodifikované informace vyžaduje 22 % a poznatky neověřené, ale inspirující asi 10 % respondentů - převážně kategorie vedoucí pracovník a referent.

Ze série otázek týkajících se **sledování literatury** vyplývá, že týdně věnuje 0 - 2 hodiny studiu literatury 50 % respondentů ve funkci vedoucí pracovník vyššího stupně, 44 % ve funkci vedoucí pracovník a 26 % ve funkci referent. Je to 36 % celkového počtu dotazovaných. Dále je zřejmé, že více času na studium věnují a mohou věnovat již převážně jen kategorie vedoucí pracovník a referent.

24 % respondentů se domnívá, že čas, který věnuje sledování literatury, umožňuje sledovat vývoj v oboru nebo v konkrétní problematice. 57 % dotazovaných konstatuje, že tomu tak není. Jako dobu potřebnou pro sledování vývoje vesměs respondenti uvádějí dvojnásobnou dobu, kterou sledování literatury věnují.

39 % respondentů si vede **osobní dokumentaci** formou kartotéky, 19,5 % dotazovaných formou souboru na osobním počítači, 3 % respondentů užívají obě formy. U dokumentace pořádané klasickým ručním způsobem uvádí 40 % dotazovaných rozsah využití 5 až 20 %, 20 % rozsah využití 30 až 50 %. U dokumentace vedené na osobním počítači je rozsah využití přibližně stejný, ale 32 % respondentů uvádí využití větší než 60 %. Je to závěr očekávaný.

Schopnost pracovat na osobním počítači s textovým editorem T 602 uvedlo 7 % respondentů. Ke znalosti práce s některým databázovým systémem se přihlásilo 43 %, 30 % dotazovaných ovládá práci na počítači se systémem FOXBASE (FOXPRO).

O možnosti zpracování rešerší v zahraničních nebo tuzemských bázích dat není vysoký počet respondentů informován (42 %). To zřejmě souvisí s délkou praxe ve funkci a se změnou v resortu. Poměrně značný počet však o této službě ví, ale nevyužívá ji (26 %).

Jako důvod nenalezení potřebné informace uvádí 64 % respondentů nedostatek času, 23 % nedostatek jazykových znalostí a 58 % uvádí kromě tohoto i jiné důvody. Nejčastěji uváděné jsou:

- nedostupnost informačních zdrojů,
- nedostatek kvalitních zdrojů v oboru,
- vzdálenost informačního centra,
- nedokonalost současného systému informací,
- nedostatek finančních prostředků na nákup literatury,
- nepostačující informovanost o možnostech jak a kde hledat informace.

Respondenti požadují tyto **další informační služby**:

- počítačové napojení na databáze ÚVI, FMZV, GŠ,
- zpracování informací legislativního charakteru,
- poskytování aktuálního přehledu platných norem,
- pracoviště optického rozpoznávání znaků (OCR) s překladem,
- překlady vyžádaných materiálů,
- informace o přírůstcích knihovních a časopiseckých fondů,
- větší pružnost zápůjček, dodávání úplných textů a faktografických údajů (xerokopie primárních dokumentů) relevantních k informačnímu požadavku.

Závěry z informačního průzkumu

▲ **Zájem o určité druhy dokumentů.** Pracovníci, kteří se zabývají řídicí činností, potřebují především souhrnné informace o řízených oblastech, legislativní dokumenty, informace o společensko-politickém životě. Časově jsou velice zaneprázdněni, proto potřebují informace zhuštěné a přehledné.

Administrativní pracovníci se opírají především o normy, směrnice, informace o řízení a legislativě. Většinu informací dostávají služebními nebo neformálními cestami.

Provozní pracovníci dostávají většinu informací služebními cestami a vyžadují především informace o jasně stanovených postupech a parametrech.

Pro činnost vědeckovýzkumného charakteru jsou významné poznatky plně ověřené, jistě a přitom relativně nové či poznatky neověřené, ale inspirující.

▲ **Zájem o druhy informačních pramenů.** Největší četnost i prioritu využívání mají časopisy, legislativní dokumenty, normy a směrnice.

- ▲ **Zájem o informační služby** a jejich důležitost je možné uspořádat do tohoto pořadí:
- poskytování primárních dokumentů (přednost se dává poskytování nevratných kopií),
 - poskytování sekundárních informací (přednost se dává jednorázovým retrospektivním šerším),
 - poskytování referenčních informací (především informací o místě uložení primárních dokumentů).

Uživatelé se snaží využívat všech nabízených služeb informačních středisek a knihoven.

▲ **Strategie informačního chování uživatele.** Je pravděpodobné, že uživatel volí z řady formačních okruhů v tomto pořadí:

- a) vlastní informační aparát uživatele (vlastní knihovna, osobní dokumentace, invence, zvědanost a paměť),
- b) využití neformálních osobních kontaktů (základní informační cesta pro vedoucí pracovníky),
- c) využití informačních systémů (uživatel se rozhoduje podle toho, zda o systému ví, podle dostupnosti systému a podle toho, jaké zkušenosti již se systémem má),
- d) využití komerční informační sítě (v našich podmínkách přes zprostředkovatele, kterým často ÚVI); bude omezené jednak prostředky na provoz, jednak částečnou nedostupností primárních dokumentů.

Závěr z analýzy informačních schopností uživatele je pozitivní jak v klasické oblasti práce textem a knihou, tak i v práci s elektronickými médii a osobními počítači. Svědčí o tom údaje sledování literatury, vedení osobních dokumentací, práci s osobními počítači, využívání ešeršních služeb. Příznivým faktorem je i vybavenost pracovišť výpočetní technikou. Z vývoje ve vyspělých západních zemích v této oblasti je možné soudit, že uživatelé poměrně rychle přijmou změny v informačních systémech, které přinese nasazení výpočetní techniky i nových informačních technologií (pro tento vývoj je i příznivá věková struktura respondentů). Je třeba počítat rovněž se změnou postoje uživatelů, která povede k větší záročnosti na dokonalost informačních systémů. Tato tendence se již v některých případech k průzkumu projevuje.

SOUČASNÝ STAV A PERSPEKTIVY ROZVOJE BULHARSKÉ ARMÁDY

Poté, co svět s zvláště Evropa vstoupily do etapy radikálních, dynamicky se rozvíjejících přeměn v globálním i regionálním měřítku, začal se budovat i zcela nový systém mezinárodních vztahů, zakládajících se na zásadách vzájemné úcty a spolupráce, stejné bezpečnosti, společného zájmu a věrnosti ideálům demokracie za současného budování celoevropských struktur k zajištění bezpečnosti a míru. S těmito událostmi, zejména po